

Geografski položaj Skopja oduvijek je nezahvalan kad se radi o kvaliteti zraka. Ograđen je planinama koje otežavaju kretanja zračnih struja. Rješenje provjetravanja ležalo je u pametnoj arhitekturi čija je važnost u tranziciji pala u drugi plan.

Ove zimske sezone nekoliko balkanskih gradova konstantno se natječe u kategoriji najzagađenijeg zraka. Skopje, Priština, Sofija, Sarajevo i Beograd – glavni gradovi u regiji često završe među deset najbolje plasiranih. Među njima, Skopje je grad koji najduže muku muči s ovim problemom i u kojem je u dužim razdobljima razina zagađenja najgora, što obično dolazi do izražaja tijekom zimskih mjeseci. U vrijeme kada zagađenje u svijetu doseže rekordne razine ne bismo smjeli upasti u zamku povremenih prigovora vladi ili gradskom vijeću – pažnju treba obratiti na strukturne faktore koji dovode do ovakve situacije. Jedini racionalni pristup ovom ozbiljnom problemu je ostati rezerviran prema histeričnim pozivima na trenutnu akciju i, ako želimo ozbiljno razmisliti o rješenjima, osmisliti dugoročno relevantan politički program. Ne da ne postoji instant-rješenje za zagađenje zraka, nego ono ne postoji niti za zagađenje općenito. U slučaju da želimo osmisliti buduće politike koje će građanima Skopja osigurati humaniji okoliš moramo se osvrnuti na uzroke koji su doveli do ove tragedije. Nakon toga bit će moguće obrnuti strukturne promjene koje su prouzrokovale ovu situaciju.

Skopje je geografski smješteno između planina koje glavnim vjetrovima blokiraju pristup gradu. Ali prije dvadesetak godina zagađenje zraka nije bilo problem u Skopju! Nakon razarajućeg potresa 1963. godine grad je obnovljen prema planu japanskog futurističkog arhitekta Kena Tangea. Plan je podržao UN, a za njegovo izvođenje jednim su dijelom bile zaslužne jugoslavenske institucije. U Tangeovom planu građevinske strukture bile su zamišljene i raspoređene na način koji je omogućavao protok zraka od periferije prema centru. Niz rezidencijalnih zgrada oko centra nazvan “gradski zid” u svojoj je strukturi “izbušen” velikim rupama zahvaljujući kojima je zrak cirkulirao gradom.

Uzroci zagađenja

Ono što se dogodilo u posljednja dva desetljeća, dogodilo se svim balkanskim gradovima koji se “crvene” na Indeksu kvalitete zraka u Europi: tranzicija, odnosno razdoblje razaranja socijalističkih političkih, ekonomskih i društvenih struktura s ciljem integracije u neoliberalni poredak svjetskog tržišta. Između brojnih strukturnih prijelaza ključna je bila strukturna ekonomska transformacija obilježena privatizacijskim procesima koji su doveli do masovne deindustrijalizacije i stope nezaposlenosti veće od 30 posto. Napuštanjem ekonomije utemeljene na proizvodnji i otvaranjem prema uslužnim djelatnostima koncentriranim u Skopju zbog lakše dostupnosti ljudskih resursa sve je veći broj ljudi migriralo u grad. Od raspada Jugoslavije 1991. godine i stjecanja neovisnosti broj stanovnika

Skopja narastao je dva i pol puta.

S jedne strane koncentracija kapitala u Skopju postala je veća. S druge, došlo je do otvaranja kreditnog tržišta za kućanstva. U kombinaciji, na kraju su stvoreni idealni uvjeti za procvat građevinske mafije. Gradske političke elite uvijek željne kapitala nisu se osvrtale niti na jednu regulaciju povezanu s prostornim planiranjem i ekološkim standardima pa se Skopje pretvorilo u betonsku džunglu, u grad u kojem zelene površine na Balkanu nestaju najvećom brzinom. Ekonomija vođena logikom profita do krajnje je mjere devastirala životni prostor Skopja. Zgrade u središtu grada danas su povezane gigantskim vodom cementa koji sebi prisvaja svaki metar slobodnog prostora. Uz blokirani dotok zraka te rast kućanstava i prometa, zagađenje je bilo očekivani ishod niza političkih, ekonomskih i demografskih promjena koje su se dogodile u razdoblju koje se obično naziva tranzicijskim. A te je promjene strukturno pokrenula privatizacija.

Cijeli spektar društvenih i političkih faktora koji su doveli do problema zagađenja dodatno je naglašen atmosferskim promjena u zimskom razdoblju, kada visoki tlak zraka emisiju plinova zadržava nad gradom. A emisije su isključivo posljedica promjena za koju je zaslužna socijalna dinamika kapitala u Skopju. Na podlozi procesa deindustrijalizacije, industriju nije moguće okriviti za rekordne razine zagađenja zraka. Mnogi europski gradovi s većim industrijama imaju neusporedivo niže razine zagađenja. Iako je širenjem Skopje u gradsko tkivo integriralo tvornice koje su se nekada nalazile na gradskoj periferiji, takav razvoj situacije u kombinaciji s drugim faktorima samo je pospješio zagađenje, ali nije njegov jedini izvor. Niže razine zagađenje u ljetnom razdoblju kada iste tvornice rade istim intenzitetom potvrda su ove teze.

U konačnici, glavni izvor zagađenja je siromaštvo. Siromaštvo je posljedica procesa privatizacije i deindustrijalizacije i ono je paralelno proizvelo niz društvenih, ekoloških, političkih i kulturnih degenerativnih učinaka. Za većinu stanovništva Skopja, glavnog grada zemlje sa stopom nezaposlenosti od 30 posto, pristup grijanju i prijevozu u prvom redu određuje, naravno, visina troškova. Velika većina stanovništva za grijanje koristi najjeftinije materijale bez obraćanja pozornosti na njihov sastav. Za prijevoz se koriste automobili bez obraćanja pozornosti na ispušne plinove - važno je da je cijena automobila što je moguće niža. Također, većina stanovništva živi u zgradama u kojima su najamnine najjeftinije, ne obraćajući pozornost na njihovu energetska efikasnost. Važan element u cijeloj priči je prijevoz. Skopje vjerojatno posjeduje najlošiji sustav javnog prijevoza u regiji. Autobusi stari i do 40 godina i dalje kruže cestama, a s obzirom na prometni kaos stanovnicima baš i ne predstavljaju efikasnu i ekološki osviještenu alternativu kretanja gradom.

Potencijalna rješenja

Dakle, kada jednom počnemo razmatrati potencijalna rješenja, istog se trena suočavamo s dugačkim nizom izazova koji zahtijevaju duboke, sistemske reforme utemeljene na promjeni ekonomskog i političkog mentaliteta, na promjeni osnovne vizije o načinu na koji bi društvo trebalo biti uređeno. U tom kontekstu, bilo kakvo kratkoročno rješenje osuđeno je na propast ili, još gore, da od njega koristi imaju najbogatiji ljudi u državi kojima ovaj ekonomski sustav već desetljećima ide na ruku. Suočena s pritiskom javnosti makedonska vlada usvojila je posebnu strategiju u borbi sa zagađenjem zraka, a jedna od mjera odnosi se na dodjelu poticaja za kupnju hibridnih automobila. Imajući na umu da su takvi automobili puno skuplji od automobila koji koriste obična goriva, jasno je da će subvencije završiti u rukama onih koji si takve automobile mogu priuštiti. Ukratko, u rukama viših klasa. Rubove slijepe ulice u kojoj će se svaka kratkoročna politika za rješavanje problema zagađenja zraka u Skopju neminovno naći određuje suvremena neoliberalna ekonomija. Ako se želimo ozbiljno uhvatiti u koštac s ovim problemom tada je potrebno u obzir ozbiljno uzeti i problem siromaštva. Iz tog razloga bilo bi nužno što prije udvostručiti minimalnu plaću koja trenutno iznosi 230 eura mjesečno. Također, trebalo bi potaknuti veću javnu potrošnju kako bi se stvorili novi poslovi za armiju nezaposlenih. I jedno i drugo trebalo bi se financirati putem progresivnog oporezivanja prihoda privilegiranih i profita kompanija i najbogatijih ljudi u državi. Povećanje u razinama prihoda i smanjene stope nezaposlenosti osiguralo bi pristojan život većini stanovništva koja bi u tom slučaju mogla više razmišljati o alternativnim načinima grijanja ili prijevoza. Ali takve su mjere nezamislive za bilo kojeg aktera u postojećem makedonskom političkom spektru koji na životu opstaje zahvaljujući korupcijskim vezama s velikim kompanijama u državi. Drugim riječima, problem zagađenja u Skopju neće se riješiti dok god ne budemo imali ozbiljnu političku alternativu trenutnim neoliberalnim ekonomskim konjunkturama.

Zagađenje zraka danas se pokazuje kao najposrednije življeno iskustvo posljedica tranzicije, odnosno procesa privatizacije. Mnogi glasovi kritični prema neoliberalnom kapitalizmu upozoravaju na destruktivne sile koje je proces privatizacije oslobodio. Ti su se prigovori ili negirali ili otpisivali kao nostalgično brbljanje bez pravog sadržaja. Međutim, oni se sada pokazuju točni na najgori mogući način - u obliku toksičnog životnog prostora. Kako rješenja ovog problema ipak postaju sve jasnija i novi politički horizonti postaju sve očigledniji.

Nažalost, pojava novih horizonata nije bila posljedica političke emancipacije nego prijetnje fizičkog izumiranja. Riječ je o političkom iskustvu koje je svojstveno jedino kapitalističkom razmišljanju o uređenju društva.

Izvor: bilten